

Tine Logar

DR. FRAN RAMOVŠ IN NJEGOVO DELO

Pred kratkim je minilo 9 let, odkar je umrl dr. Fran Ramovš. Slovenski narod je z njim izgubil človeka izrednih kvalit, osebnost, v kateri so se harmonično združile lastnosti velikega in široko razgledanega znanstvenika — jezikoslovca, izvrstnega predavatelja in pedagoga, neutrudnega organizatorja znanstvenega dela ter toplega in nesebičnega prijatelja in tovariša.

Ramovša uvršča njegovo delo med največje slovenske znanstvenike — jezikoslovce. Znanstveno je začel delati v času, ko se je že zdelo, da bo s smrtjo treh velikih naših slavistov — Vatroslava Oblaka, Karla Štreklja in Stanislava Škrabca za dalj časa zamrlo tudi slovensko jezikoslovje, če se seveda ne oziramo na delo Antona Breznika, ki se je popolnoma posvetil praktičnim potrebam slovenskih šol in proučevanju zgodovine slovenskega knjižnega jezika. Tedaj pa se je oglasil mladi Ramovš, ki je že s svojimi prvimi razpravami dokazal, da se za usodo slovenistike ni bati, temveč da je prišla v še zanesljivejši in spretnejši roke, kot je bila dotlej.

Ko je bila po prvi vojni ustanovljena univerza v Ljubljani, je katedro za slovenski jezik zasedel mladi Fran Ramovš. Z njim se začelja za slovenistiko nova doba. Ramovš je že kot študent na univerzi sistematično in načrtno preštudiral vse slovenske tekste do srede 19. stol. in jih hkrati ekscerpiral za vsa poglavja zgodovinske slovnice slovenskega jezika razen za sintakso. Obenem se je intenzivno poglobljal v študij žive slovenske govornice in se na terenu ali pa s pomočjo informatorjev seznanil skoraj z vsemi slovenskimi narečji in govori. Razvoj slovenskega jezika je tako postal zanj odprta knjiga. Nihče pred njim ni razpolagal s toliko in tako vestno zbranimi podatki kot on. Zato je razumljivo, da že prve razprave kažejo Ramovša kot suverena poznavalca pojavov v slovenskem knjižnem in živem jeziku in da je že tedaj lahko napovedal svojo historično gramatiko slovenskega jezika. Delo, ki ga je opravil, je občudovanja vredno. Medtem ko so prejšnji slovenisti pričenjali zgodovino slovenskega jezika šele z Brižinskimi spomeniki ali še pogosteje s Trubarjem, pa je Ramovš zasadil lopato prav pri viru, tam, kjer slovenščina pravzaprav še ni bila slovenščina, temveč le eden izmed praslovanskih dialektov, pri alpski slovanščini 6. stoletja, ko so se Slovenci šele naselili na novem ozemlju in je bil s tem dan prvi povod za formiranje samostojnega slovenskega jezika, ki se je iz praslovanskega dialekta polagoma in v zvezi s celotnim družbenim življenjem ljudstva, prebivajočega na novem ozemlju, v novih geografskih, klimatičnih, socialnih in zgodovinskih razmerah razvil v današnji nenavadno raz-

členjen jezikovni organizem. Proučevanje zgodovine slovenskega jezika je Ramovš tako pomaknil za 400—500 let nazaj. Proučujoč to staro dobo v razvoju slovenskega jezika, se je seveda oprl na tisto, kar mu je kot vir edino bilo damo, namreč na medsebojne jezikovne odnose slovenskega ljudstva z vsemi sosedi, s katerimi je prišlo v stik, in z ljudstvi, na katerih ozemlju se je naselilo, odnose, ki se kažejo v jezikovnih substitucijah ter zgodnjih izposojenkah iz bavarščine in romanskih narečij. To jezikovno gradivo je za tisto dobo edini vir za študij slovenskega jezika poleg že dane praslovanske podlage ter smiselnega primerjanja posameznih današnjih slovenskih narečij med seboj. Rezultate teh raziskavanj je Ramovš sproti objavil v domačih in tujih znanstvenih revijah, strmjeno pa podal v začetnih poglavjih svoje *Kratke zgodovine slovenskega jezika I.* To je bil najtrši oreh, ki ga je moral Ramovš streti, še preden se je lotil študija o nadaljnjem razvoju slovenskega jezika, ki je kodificiran v pisanih in tiskanih slovenskih tekstih. Tu se nam Ramovš kaže tudi kot suveren poznavalec romanščine, germanščine, zlasti pa splošne in specialnih fonetik. Rezultati študija slovenskega jezika v prvih stoletjih po naselitvi so na novo osvetlili tudi Brižinske spomenike same, ki so bili in so deloma še predmet mnogih razprav in znanstvenih sporov. Svoja dognanja v zvezi z njimi je Ramovš strnil v uvodu k slovenski izdaji teh tekstov, izdaji, ki jo je pripravil skupaj z zgodovinarjem in paleografom *Milkom Kosom* in v kateri je podal tudi njihovo fonetično transkripcijo ter prevod v današnjo slovenščino (1937). Če je problematika jezika Brižinskih spomenikov danes jasnejša, je to nedvomno v veliki meri zasluga Frana Ramovša.

Največ časa in truda je Ramovš posvetil razvoju slovenskega *vokalizma*, ki je tako specifičen, da kaj takega ne najdemo v nobenem drugem slovanskem jeziku. Raznolikost in vsaj navidezna nasprotja so tu tolikšna, da je to uganko lahko razrešil samo znanstvenik takega kova in kvalitet, kakršen je bil Ramovš. Samo človek, ki je bil hkrati prodoren analitik in intuitiven sintetik — in prav to je prof. Ramovš bil — se je lahko znašel v na videz neizmernem kaosu slovenskega vokalizma, kaosu seveda za tistega, ki se ni dokopal do razumevanja gibalnih sil, usmerjajočih razvoj slovenskih vokalov nekako od 12. stol. dalje do današnjih dni. In do razumevanja teh razvojnih silnic se pred Ramovšem ni dokopal nihče, niti pri nas doma niti drugod po svetu. Iz Ramovševega pri-povedovanja je znano, da je tudi njega ta naravnost nepregledna in brezmejna številnost slovenskih vokalnih refleksov, ki jih je poznal iz živih slovenskih govorov, spravljala že v ubup. Odkod ta nenavaden pojav in kako je moglo na tako majhnem jezikovnem ozemlju do njega priti, kako povezati na videz tako velika nasprotja v enoten razvojni proces, kako ustvariti enoten sistem, kjer bodo dobili svojo razlago vsi, če še tako različni vokalni rezultati? Ramovša so ta vprašanja dolgo mučila, preiti je moral skozi več faz, preden se je dokopal do jasnih pogledov, preden je našel vsem pojavom skupni imenovalec, enotno formulo.

Ramovšev nauk o razvoju slovenskih vokalov je zgrajen na nekaterih temeljnih spoznanjih, ki jih slovenisti pred njim še niso poznali. Prvo in najvažnejše je v tem, da je v alpski slovanščini nekako v 12. stol. pri razvoju vokalov prišlo do bistveno novih, specifično slovenskih razvojnih tendenc, ki so se končno izoblikovale v naslednjo zakonitost: kvalitetni razvoj slovenskih vokalov je odvisen od njihove kvantitete, je torej funkcija kvantitete, ki pa je sama spet najožje povezana s prvotnimi praslovanskimi intonacijami, torej

funkcija le-te. Zato na slovenski vokalizem od tega časa dalje ne smemo več gledati s praslovanskimi očmi kot na en sam sistem, temveč moramo ostro ločiti med dolgim in kratkim vokalizmom, kajti odslej se vsak od njiju razvija po svoje. Dolgi vokali teže po napeti artikulaciji, zoževanju in diftongizaciji, kratki pa po vseh mogočih oblikah redukcij, ki so privedle v tem govoru do teh, v onem pa do drugih stopenj in oblik. Seveda vsi govori in narečja do danes niso prešla enako dolge razvojne poti: ta je v razvoju že zelo daleč, oni pa je na svoji poti zaostal in je še bliže prvotni slovenščini. Treba je le ločiti, kaj je v tej pisanosti starejše, kaj mlajše. Ramovš je pri tem zelo plodno uporabil in na slovensko jezikovno področje apliciral Bartolijev nauk o centralnih in perifernih areah. Ta mu je razkril, da imajo osrednja slovenska narečja za seboj največjo razvojno pot, saj so bila središče živahnega dogajanja in življenja, zaradi česar so se tudi v jeziku pojavile nove tendence in novi pojavi. Nasprotno pa so obrobni, odmaknjeni predeli ter zaprte doline in kotline, ki se jih promet ni dotaknil, kjer ni bilo živahnih in obsežnih socialnih kontaktov in mešanja, v jezikovnem razvoju zaostali, ta bolj, oni manj.

Šele ko se je Ramovš docela jasno zavedel te prve in osnovne slovenske jezikovne zakonitosti, se mu je razjasnilo tudi vprašanje slovenskih vokalnih redukcij, ki so takó in na tako različne načine spremenile podobo slovenskih živih govorov, da so neizmerno begali vse sloveniste pred njim. Ramovš se je s tem vprašanjem mnogo ukvarjal in ga obravnaval v različnih študijah, najbolj dognano, vseskozi premišljeno in sistematično rešitev tega pojava pa je podal v zaključnem poglavju *Kratke zgodovine slovenskega jezika*.

Drugo temeljno spoznanje, do katerega je Ramovš prišel pri študiju razvoja slovenskega vokalizma, je bilo v tem, da vokali razvojno niso vsi *enako* elastični, da se torej nekateri vokali celo v istem govoru lahko razvijajo hitreje kot drugi in da zato v enako dolgem časovnem razdobju lahko dosegaajo glede na izhodišče različno razvojno stopnjo. Razlog za to vrsto razlik med današnjimi refleksi sicer paralelnih vokalov torej ni čas, temveč *narava* vokala samega in z njo povezane njegove fonetične razvojne možnosti. Ko je Ramovš prišel do tega spoznanja, se mu je razjasnila cela vrsta slovenskih dialektičnih pojavov, ki so mu prej delali velike preglavice in mu zamegljevali pogled in sodbo.

Ramovševemu raziskovanju slovenskega vokalizma je razen tega stala na poti še ena težka ovira, namreč vprašanje razvoja slovenskega *akcenta*. Dokler se tudi v tem pogledu ni dokopal do jasnosti, so bile njegove interpretacije na šibkih nogah, saj sta vendar akcent in prvotna slovanska intonacija odločilno vplivala na razvoj slovenskih vokalov. Zavedajoč se tega, se je Ramovš dolga leta intenzivno ukvarjal s tem problemom, dokler ni spravil vseh raznovrstnih pojavov v sistem, čigar posamezne sestavine bodo morda doživele še korekture, celota pa bo ostala. Najdragocenejše so njegove razlage o razvoju slovenskega akcenta, o nastanku splošnoslovenskih in dialektičnih akcentskih premikov, o njihovih vzrokih, geografski razširjenosti in relativni kronologiji. Za presojo in pravilno genetično razvrščenost dialektičnih vokalnih reflexov je bila odločilnega pomena tudi Ramovševa razlaga razvoja praslovanskega akuta v slovenskem jeziku. Z njo je pojasnil vrsto sicer težko razumljivih reflexov na obsežnem perifernem področju od Rezije do Prekmurja. Tudi to spoznanje je eden izmed temeljnih kamnov v zgradbi slovenske historične gramatike, zlasti vokalizma.

S svojim raziskovanjem slovenskega vokalizma je Ramovš odkril ključ za realno in pravilno pojmovanje razvoja, našel je formulo, ki pojasnjuje vse pojave slovenskega vokalizma od 12. stol. do danes.

Podobno kot z vokalizmom je tudi s slovenskim *konzonantizmom*. Razvoj je bil tudi tu zelo bogat, vendar pa ne tako zapleten. Zato je razumljivo, da je ta del svoje Historične gramatike Ramovš najprej spravil v dokončno obliko in ga izdal že 1924. leta. Človek, ki študira starejše slovenske tekste ali živa slovenska narečja in išče v Ramovševem konzonantizmu razlag, je ob tej knjigi na vsak korak presenečen. Težko je najti kak pojav v slovenskem konzonantizmu, ki bi se Ramovševi pozornosti izmuznil. Če že ni naravnost omenjen, pa je večinoma vsaj načelno rešen.

Tujemu slavističnemu svetu še najmanj poznano je *oblikoslovje* slovenskega jezika. Vzrok je v tem, da je Ramovš s tega jezikovnega področja razmeroma najmanj objavjal. Ta del slovenske zgodovinske slovnice poznajo v celoti samo njegovi slušatelji in učenci, ki so imeli priliko poslušati njegova predavanja na univerzi. Od razprav bi omenil samo najvažnejše: o mnogovrstnih analogijah v fleksiji besed *kri* in *uho*, o končnici -ov v instr. sg. fem. v prekmurskih govorih, o rezijanskem imperfektu, o pridevniški sklanji, o nastanku novih končnic gen. pluralis a-debel v centralnih in zahodnih slovenskih narečjih itd. Po njegovi smrti je izšla knjiga *Morfologija slovenskega jezika*, ki so jo za tisk pripravili njegovi povojni učenci, vendar to delo ne obsega in extenso vsega tistega, kar je Ramovš na tem področju dognal in ustvaril.

Pred Ramovšem razmeroma najmanj poznana so bila slovenska narečja. Zato so bile tudi klasifikacije mehanične ter niso podajale realne slike slovenske dialektične razčlenjenosti in medsebojne povezanosti. Ramovš pa se je, kot sem že omenil, s slovenskimi dialekti ukvarjal že od prvih let študija na Dunaju in v Grazu pa vse do končne formulacije svojih dialektoloških nazorov v *VII. knjigi Historične gramatike* (1935). Ta knjiga je zlata knjiga slovenistike. To je nepogrešljiv vademekum za vsakogar, ki se bo kdaj koli zanimal za živo slovensko govorico. Tu je Ramovš razmeroma podrobno opisal vsa slovenska narečja in podal njihovo novo klasifikacijo, pri kateri je upošteval mnogo lingvističnih dejstev ter geografske, naselitvene, kolonizacijske, migracijske, socialne, politične in druge momente, ki so privedli zgodnjo alpsko, dialektično še ne razčlenjeno slovenščino do današnjega pisanega mozaike, ki v slovanskih jezikih nima primere. Iz lastnih izkušenj govorim, da sem pri podrobnem zbiranju gradiva za Slovenski lingvistični atlas le redkokje naletel na dialektične pojave, ki bi bistveno spreminjali Ramovševe poglede, tako zgoščeno izražene v njegovi Dialektologiji, čeprav so bili njegovi podatki za nekatera področja zelo skopi. Razen Dialektologije je Ramovš s tega področja že prej objavil tudi *Dialektološko karto slovenskega jezika* z obširnimi uvodom (1931), katere povzetek je nato 1935. leta izšel še v *Karti slovenskih narečij* v priročni izdaji.

S knjižnim jezikom in njegovim urejanjem se Ramovš ni preveč rad ukvarjal. Kljub temu pa je tudi na to področje posegel dvakrat: prvič pred vojno, ko je skupaj z Breznikom izdal *Slovenski pravopis* (1935) in drugič že po vojni, ko je Inštitut za slovenski jezik pri SAZU prevzel nalogo, izdati nov slovenski pravopis. Kljub bolezni je Ramovš tudi to delo do konca (1950) vodil.

Ramovševo delo bi ne bilo dovolj označeno, če bi vsaj z nekaj besedami ne omenil tudi njegovih zaslug pri organiziranju slovenskih znanstvenih ustanov in tiska. Odločilna je bila že njegova vloga pri ustanovitvi slovenske uni-

verze, ko je kot tajnik vseučiliške komisije pripravil vse potrebno za njeno ustanovitev, nivo in delo. Bil je dalje sourednik Časopisa za slovenski jezik, književnost in zgodovino ter eden izmed ustanoviteljev Znanstvenega društva za humanistične vede, njegov tajnik in urednik Razprav. Zadnje desetletje pred drugo svetovno vojno pa se je zagrizel v delo za ustanovitev Slovenske akademije znanosti in umetnosti, kar se mu je kljub silnim težavam 1938. leta tudi posrečilo. Že od vsega začetka je bil njen redni član, načelnik filozofsko-filološko-historičnega razreda in od 1942. leta dalje tudi glavni tajnik. Po drugi vojni je bil spet organizacijsko njen najagilnejši član, vodja Inštituta za slovenski jezik, sourednik Slavistične revije, generalni sekretar akademije, po smrti Franceta Kidriča do svoje smrti pa njen predsednik.

Fran Ramovš je bil na prvem mestu znanstvenik. Izšel je iz šole mladogramatikov, trdno zasidrane v indoevropski primerjalni gramatiki, vendar ni bil mladogramatik. Bil je še dovolj prožen, da ni ostal gluha za nova stremjenja in nove poglede. V njegovem znanstvenem delu in metodi slutimo misli H. Paula, H. Schuchardta, F. de Saussura, Bartolija, Meilleta in še nekaterih drugih tujih znanstvenikov, čeprav ne moremo reči, da je sledil temu ali onemu. Bil je znanstvenik, ki je samostojno izbiral tiste prijeme in segal po tistih znanstvenih instrumentih, o katerih je bil prepričan, da mu lahko pri njegovem znanstvenem iskanju pomagajo, ne glede na to, ali so čisto novi in njegovi ali pa jih je morda uporabil že kdo drug pred njim.

Blaž Tomaževič

KOSOVELOVA SOCIALNA PESEM

Ob intimni čustveno izpovedni in razpoloženjski liriki, ki se je skoro vsa izživela na Krasu in v mukah med življenjem in smrtjo, so za Kosovela najbolj značilne socialne pesmi. Veliko jih je in v njegovi celotni poeziji predstavljajo tisto »novo umetnost«, ki je bila zavestno elementarni izraz življenja. Zaradi čustvene iskrenosti, ki je redka v naši socialni poeziji, je med njimi nekaj takih, da velja za najmočnejšega predstavnika naše moderne socialne poezije. Nahajamo jih v II. in III. ciklu Zbranega dela (1946) oziroma Izbranih pesmi (1949). Nastajale so večinoma tedaj, ko se je poslavljajal oziroma poslovil od »baržunaste lirike«¹ Zlatega čolna, torej zadnje leto pesnikovega življenja, posebno, odkar se je kot sourednik borbene kulturne revije Mladina zanjo tudi programsko odločil, dasi nas zgodnji sledovi vodijo že k šestošolcu (Proletarcem) in mu socialni odnos do okolja nikoli ni bil tuj.

Na vprašanje, kako je potekal pesnikov razvoj, odkar ga je za trajno začela vznemirjati misel o novi družbi, ki naj bi bila človečanska in socialistična, še ne vemo natančnega odgovora. Veljal je za intelektualca-nacionalista. Svojo preobrazbo je skrival celo pred člani Cankarjevega krožka. Jeseni 1925 pa se je kot sourednik Mladine precej nepričakovano javno opredelil za socializem, kar je bilo v tistih časih zelo pogumno dejanje, posebno še za študenta filozofije. Do tiste mere, kakor se je ta preobrazba že izpričala tudi v njegovem leposlov-